

CUVÂNT ÎNAINTE

Ce am făcut pentru a merita o asemenea pedeapsă?

*„O vorbă bine țintită
poate ucide sau umili,
fără a te face vinovat de ceva.
Una dintre marile plăceri ale acestei vieți
este aceea de a-ți umili semenii.“*

Pierre Desproges

ÎN VIAȚĂ, EXISTĂ ÎNTÂLNIRI CARE NE STIMULEAZĂ și ne provoacă să dăm ce avem mai bun în noi, dar sunt și interacțiuni care ne consumă și care ne pot distruge. O persoană poate distruge o alta, printr-un proces de hărțuire morală. Se întâmplă chiar ca această atitudine ostilă și violentă să se încheie cu o adevărată „execuție“ la nivel psihic. Toți am fost martorii unor atacuri perverse de o anumită amploare, fie în cuplu sau în familie, fie la locul de muncă sau chiar în viața politică și socială. Societatea în care trăim pare a fi însă oarbă în fața acestei forme de violență indirectă. În numele toleranței, devenim indulgenți.

Efectele negative ale perversiunii morale au devenit excelente subiecte de film (*Diabolicele*, Henri-Georges Clouzot, 1954) sau de romane de serie neagră, în care manipularea perversă devine clară în mintea publicului. Dar, în viața de zi cu zi nu îndrăznim să vorbim de perversitate.

În filmul lui Étienne Chatiliez, *Tatie Danièle* (1990), ne amuzăm de torturile morale pe care o femeie în vârstă le aplică anturajului. Ea începe prin a-și chinui bătrâna servitoare până în punctul în care o omoară, „întâmplător”. Spectatorul exclamă: „O merita, era prea supusă!” Apoi își manifestă răutatea asupra familiei nepotului său, care o găzduia. Nepotul și soția sa fac tot posibilul pentru a-i fi pe plac, dar cu cât sunt mai binevoitori, cu atât ea se răzbună mai mult.

În acest scop, folosește anumite tehnici de subminare practicate de perverși: subînțelesurile, aluziile răutăcioase, minciuna, umilințele. Ne surprinde faptul că victimele nu își dau seama de această manipulare susținută de rele intenții. Ele încearcă să înțeleagă și se simt responsabile: „Ce am făcut de ne urăște în așa hal?” Tanti Danièle nu se enervează, ea este doar rece, rea; nu în mod evident, pentru a nu strica relația cu cei din jur: nu, pur și simplu prin atacuri subtile, destabilizante, dificil de reparat. Tanti Danièle este foarte puternică: *întoarce situația în favoarea sa, făcând pe victima și punându-i pe membrii familiei sale în poziția unor persecutori care au abandonat o bătrână de optzeci și doi de ani, închisă într-un apartament, doar cu mâncare pentru câine.*

În acest exemplu din cinema plin de umor, victimele nu reacționează printr-un act violent, așa cum s-ar putea întâmpla în viața de zi cu zi; ele speră că vorba dulce mult aduce și adversarul se va îmbuna. Dar se produce efectul contrar, căci prea multă bunătate este ca o provocare insuportabilă. În final, singura persoană care are trecere pe lângă tanti Danièle este o nou-venită

care o „sâcăie”. Și-a găsit un partener pe măsură și o relație cvasiamoroasă se conturează.

Dacă această bătrână ne amuză și ne revoltă într-atât, este pentru că ne dăm seama că o asemenea răutate se trage din multă suferință. Ne înduioșează, la fel cum își înduioșează familia, deci ne manipulează cum își manipulează familia. Noi, spectatorii, nu avem niciun sentiment de milă pentru săracele victime care par dușe de nas. Cu cât tanti Danièle este mai rea, cu atât membrii familiei devin mai amabili, deci mai greu de suportat atât de tanti Danièle, cât și de noi.

Totuși, sunt niște atacuri perverse. Aceste agresivități își au sursa într-un proces inconștient de distrugere la nivel psihologic, reprezentată de atitudinile ostile clare sau ascunse ale uneia sau mai multor persoane asupra unui individ ales calul de bătaie, în sensul propriu al termenului. Prin cuvinte aparent lipsite de importanță, prin aluzii, sugestii sau mesaje subliminale, este practic posibil să destabilizezi pe cineva sau chiar să-l distrugi, fără ca cei din jur să poată interveni. Agresorul sau agresorii pot dobândi putere, doborându-i pe ceilalți, evitând, astfel, orice conflict interior sau stare sufletească și reușind să arunce responsabilitatea pe umerii semenilor: „Nu este vina mea, celălalt este cauza problemei!” Nicio urmă de vinovăție, nicio urmă de suferință. Este vorba despre perversitate în sensul perversiunii morale.

Un proces pervers poate fi utilizat, punctual, de oricare dintre noi. Procesul devine distructiv doar prin frecvență și repetiție, în timp. Orice individ „nevrotizat în limite normale” prezintă în anumite momente comportamente perverse, de exemplu, într-un acces de furie, dar este capabil să treacă și la alte registre de comportament (истерic, fobic, obsesiv...) și acțiunile sale perverse sunt urmate de problematizare. Un individ pervers este

pervers în mod constant; este configurat în acest mod în relația cu ceilalți și nu-și pune întrebări, niciodată. Chiar dacă perversitatea sa trece neobservată o perioadă, este vizibilă în toate situațiile când vine vorba de angajament și recunoașterea părții de vină, căci îi este imposibil să-și asume vreodată responsabilitatea. Acești indivizi nu pot trăi decât dacă „distrug” pe cineva: trebuie să-i doboare pe alții pentru a avea o bună stimă de sine, deci pentru a dobândi putere, căci sunt avizi de admirație și aprobare. Nu dau dovadă nici de compasiune, nici de respect pentru ceilalți din moment ce puțin le pasă de relație. A-l respecta pe celălalt înseamnă a-l considera ființă umană și a recunoaște suferința la care-l supunem.

Perversitatea fascinează, seduce și înfricoșează. Invidiem uneori persoanele perverse, imaginându-ni-le ca pe niște făpturi cu puteri supranaturale care le permit să iasă mereu câștigătoare. Știu, într-adevăr, să manipuleze, ceea ce pare un atu în afaceri sau în politică. Sunt de temut, căci știm, în mod instinctiv, că este mai bine să fim de partea lor decât împotriva lor. Se aplică legea celui mai puternic. Cel care este admirat cel mai mult este cel care știe să profite cât mai mult și suferă cel mai puțin. Oricum, victimele trec în planul secund, fiind slabe sau inofensive și, sub pretextul că respectăm libertatea celui alt, suntem loviți de orbire în anumite situații grave. De fapt, toleranța înseamnă, în zilele noastre, a te abține să intervii în acțiunile și opiniile altor persoane chiar dacă acestea ți se par deplasate sau chiar de blamat, din punct de vedere moral. De altfel, avem o indulgență fără margini față de minciunile și manipulările oamenilor influenți. Scopul scuză mijloacele. Dar până când? Oare nu riscăm astfel să devenim complici, prin indiferență, pierzându-ne limitele și principiile? Toleranța înseamnă și a avea limite clar defi-

nite. Însă acest tip de agresiune presupune invadarea teritoriului psihic al celuilalt. Contextul sociocultural actual permite dezvoltarea perversiunii pentru că este tolerată. În zilele noastre, spunem NU normelor. A trasa o limită invocând o manipulare perversă echivalează cu intenția de cenzură. Ne-am pierdut limitele morale sau religioase care reprezentau un fel de cod de curtoazie, care puteau să ne facă să spunem: „Asta nu se face!“ Nu ne mai găsim capacitatea de a ne indigna decât atunci când faptele apar pe scena publică, deformate și amplificate de mass-media. Puterea nu are scrupule, își ia scutire la capitolul responsabilitate față de oamenii pe care ar trebui să-i conducă sau să-i ajute.

Psihiatrii, la rândul lor, ezită să menționeze termenul de *perversiune* sau, când o fac, este fie pentru a-și exprima neputința de a interveni, fie pentru a-și arăta curiozitatea față de priceperea manipulatorului. Definiția însăși a perversiunii morale este contestată de cei care preferă termenul de *psihopatie*, termen larg cu care descriu orice tulburare pe care nu știu să o trateze. Perversitatea nu se trage de la o tulburare psihică, ci dintr-o judecată la rece combinată cu o incapacitate de a-i considera pe semeni niște ființe umane. Unii dintre acești perverși comit acte condamnabile, pentru care sunt judecați, dar majoritatea își folosesc șarmul și puterea de adaptare pentru a-și făuri un drum în societate, lăsând în urma lor persoane rănite și vieți devastate. Fie că suntem psihiatri, judecători sau educatori, am căzut cu toții în plasa perverșilor care s-au dat drept victime. Ne-au lăsat să vedem ceea ce așteptam de la ei, pentru a ne seduce de-a binelea, și noi le-am atribuit sentimente nevrotice. Când și-au arătat, apoi, adevărata față, afișându-și fățiș scopurile machiavelice, ne-am simțit păcăliți, luați peste picior, uneori chiar umiliți.

Asta explică prudența unor specialiști în a-i demasca. Psihatrii își spun unul altuia: „Atenție, este un pervers!“, adică: „E periculos!“ și „Nu putem face nimic.“ Renunțăm, astfel, să ajutăm victimele. Desigur, a vorbi despre perversiune este ceva grav, termenul fiind asociat cel mai adesea cu acte de o cruzime intensă, de neimaginat până și de psihiatri, comparabile cu actele criminalilor în serie. Totuși, fie că este vorba de evocarea agresiunilor subtile, despre care voi vorbi în această carte, fie de criminalii în serie, termenul-cheie este „capturarea prăzii“, adică un act care este echivalent cu monopolizarea vieții celui alt. Termenul *pervers* șochează, deranjează, corespunde unei judecăți de valoare și psihanalizii evită să emită judecăți de valoare. Oare pentru atât, trebuie să accepte orice? A nu pronunța termenul „perversiune“ este un act și mai grav, din moment ce victima este lăsată fără apărare, agresată și ușor de agresat, după bunul plac.

Ca psihoterapeut, *de-a lungul carierei, am avut ocazia să aud mărturiile ale victimelor despre suferința și neputința de a se apăra.* Voi arăta în această carte că prima acțiune a acestor prădători constă în a-și paraliza victimele pentru a le împiedica să se aplece. Apoi, chiar dacă acestea încearcă să înțeleagă ce li se întâmplă, nu au mijloacele de a o face. Astfel, analizând comunicarea perversă, voi încerca să demontez procesul care îi leagă pe agresor și pe persoana agresată, pentru a ajuta victimele sau viitoarele victime să iasă din plasa întinsă de agresorul lor. Când victimele au vrut să se lase ajutate, poate nimeni nu le-a auzit sau înțeles. De foarte multe ori, specialiștii sfătuiesc victimele unui atac pervers să caute partea lor de vină care a declanșat această agresiune și să vadă de ce au meritat-o, chiar dacă vorbim doar la nivel inconștient. De fapt, psihanaliza ia în considerare doar

conflictul dinlăuntrul psihicului, intrapsihic, adică ceea ce se întâmplă în capul unui individ, și nu ține cont de factorul „mediu”: se trece peste problema victimei considerate complice. Când terapeuții au încercat să ajute victimele, din cauza reticenței lor de a pune punctul pe i și a numi un agresor și un agresat este posibil să fi accentuat sentimentul de culpabilitate al victimei, deci să-i fi agravat procesul de distrugere. În opinia mea, metodele terapeutice clasice nu sunt suficiente pentru a ajuta acest tip de victime. Voi propune, deci, instrumente mai adaptate, care țin cont de particularitatea agresiunii perverse.

Voi încerca să nu îi înfierez pe perversi – de altfel sunt capabili să se apere singuri –, ci voi atrage atenția asupra faptului că sunt foarte nocivi și periculoși pentru semenii, pentru a le permite victimelor sau viitoarelor victime să se apere mai bine. Chiar dacă vom considera, foarte corect, perversiunea ca pe un tertip defensiv (apărare împotriva psihozei sau depresiei), acest aspect nu-i poate scuza deloc pe perversi. Există manipulări inofensive care lasă doar o urmă de amărăciune sau de rușine pentru că ai fost păcălit, dar sunt și forme de manipulare mai grave, care au repercusiuni negative la nivel identitar asupra victimei, fiind vorba de chestiuni de viață și de moarte. Trebuie știut că perversii sunt periculoși în mod direct pentru victimele lor, dar indirect și pentru apropiați, făcându-i să-și piardă reperele și să creadă că este posibil să ajungă la un mod de gândire mai liber pe seama celorlalți.

Îmi propun, în această carte, să stau departe de discuțiile teoretice asupra naturii perversiunii pentru a mă plasa, în mod deliberat, de partea persoanelor agresate. Victimologia este o disciplină recentă, apărută în SUA, ca ramură a criminologiei, care analizează motivele care îl aduc pe un individ în ipostaza

de victimă, procesele de victimizare, consecințele apărute și drepturile de care poate beneficia. În Franța, această disciplină se studiază în universități din 1994. Se adresează medicilor urgențiști, psihiatrilor, psihoterapeuților, juriștilor și tuturilor celor care se ocupă de ajutorarea victimelor. O persoană care a suferit o agresiune psihică cum ar fi hărțuirea morală este o victimă cu adevărat, din moment ce viața sa psihică a avut de suferit pe termen mai lung sau mai scurt. Chiar dacă maniera sa de a reacționa la agresiunea morală a dus la stabilirea unei relații cu agresorul, relație care se întreține de la sine și dă impresia de a fi „simetrică”, nu trebuie uitat că respectiva persoană se confruntă cu o situație de care nu este responsabilă. Când victimele acestei violențe perfide consultă un psihoterapeut, o fac din cauza blocajului intelectual, a lipsei de încredere în sine, a dificultății de a se afirma sau, mai degrabă, din cauza unei stări depresive care poate duce la sinucidere. Când victimele se plâng uneori de partenerul sau de anturajul lor, rar se întâmplă să fie conștiente de existența acestei violențe subtile de temut și nu îndrăznesc să meargă până la capăt. Confuzia psihică care se instalează îl face chiar și pe psihoterapeut să ignore faptul că este implicată violența obiectivă. Punctul comun al acestor situații este că nu pot fi exprimate în cuvinte: victima, deși își recunoaște suferința, nu îndrăznește să-și imagineze că este vorba despre violență și agresiune. Persistă totuși o îndoială: „Oare nu este totul o închipuire de-a mea, cum mi se sugerează?” Când îndrăznește să se plângă de ce se întâmplă, victima are sentimentul că nu descrie corect ce simte și că nu se poate face înțeleasă.

Am ales, în mod deliberat, să folosesc termenii agresor și agresat, fiind vorba de o violență confirmată, chiar dacă este greu de descifrat, care tinde să atace identitatea celuilalt, răpindu-i orice urmă de individualitate. Este un proces real de distru-

gere morală, care poate conduce la o boală mentală sau la suicid. Voi păstra termenul de „pervers“ pentru că face direct trimitere la noțiunea de abuz, specialitatea tuturor perversilor. La început este vorba de un abuz de putere, urmat de un abuz narcisic, în sensul că victima pierde orice stimă de sine și se poate ajunge, uneori, chiar la abuz sexual.